

IX.
ULUSLARARASI
TÜRK DİLİ KURULTAYI

Bilge Tonyukuk Anısına

26-30 EYLÜL 2021

1. CİLT

Türk Dil Kurumu Yayınları

IX. ULUSLARARASI TÜRK DİLİ
KURULTAYI
Bilge Tonyukuk Anısına
(Ankara: 26-30 Eylül 2021)

I. CİLT

IX. Uluslararası Türk Dili Kurultayı Bilge Tonyukuk Anısına (Ankara: 26-30 Eylül 2021)

IX. Uluslararası Türk Dili Kurultayı Bilge Tonyukuk Anısına Ankara: Türk Dil Kurumu, 2021

1034 s.:— (Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu Yayınları; 1445/1)

Kaynakça bölüm sonlarındadır.

ISBN 978-975-17-5089-1 (1. cilt)

ISBN 978-975-17-5088-4 (Tk.)

1. Toplantılar, Türk Dili I. e.a

410

Türk Dil Kurumu Yayınları

IX. ULUSLARARASI TÜRK DİLİ
KURULTAYI
Bilge Tonyukuk Anısına
(Ankara: 26-30 Eylül 2021)

I. CİLT

Ankara, 2021

Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu
Türk Dil Kurumu Yayınları: 1445

IX. ULUSLARARASI TÜRK DİLİ KURULTAYI
Bilge Tonyukuk Anısına
(Ankara: 26-30 Eylül 2021)

*

Metin Denetimi:

AYK Uzmanı Abdullah DURKUN - AYK Uzmanı Âdem TERZİ -
AYK Uzmanı Betül EYÖVGE YILMAZ - AYK Uzmanı Beyza GÜLTEKİN -
AYK Uzmanı Burcu ŞEN - AYK Uzmanı Cemil EKER - AYK Uzmanı Dr. Reşide GÜRSES -
AYK Uzmanı Ekrem BEYAZ - AYK Uzmanı F. Belgin AKSU -
AYK Uzmanı Hatice MALKOÇ - AYK Uzmanı Hikmet ERDEM -
AYK Uzmanı İrem Işıl ALTUN - AYK Uzmanı Kadir UZUN -
AYK Uzmanı Mustafa TIZLAK - AYK Uzmanı Semih TOPSAKAL -
AYK Uzmanı Serdar KARACA - AYK Uzmanı Uğur MANTU -
AYK Uzmanı Yaşar YILMAZ

*

Kapak Tasarımı:

TDK - Dilek ŞERBETÇİ

*

Sayfa Tasarımı:

TDK - Dilek ŞERBETÇİ, TDK - Faik YANGIR, TDK - Mehmet GÜVEN

*

*

Birinci Baskı: Ankara, 2021 Aralık

ISBN: 978-975-17-5089-1 (1. cilt)

ISBN: 978-975-17-5088-4 (Tk.)

*

Dağıtım:

Türk Dil Kurumu

Atatürk Bulvarı No.: 217

06680 Kavaklıdere / ANKARA

Telefon: +90 (312) 457 52 00

Belgegeçer: +90 (312) 468 07 83

Genel ağ: <http://tdk.gov.tr>

*

©5846 sayılı Yasa'ya göre
eserin bütün yayın, çeviri ve alıntı hakları
Türk Dil Kurumuna aittir.

İçindekiler

Eski Türk Tengricilik İnancı ile İslam Dininin Arasındaki Bağlantılar • 11
Bekjan ABDULLİ

“Tonyukuk” Un Dilinde Gramerleşen Şahıs Zamirlerinin Şahıs Ekleriyle
Eş Değerliliği • 19
Gızılgül ABDULLAYEVA

Yunus Emre “Divan”ında Arap Kökenli Kelimelerin Leksik-Semantik
Gelişimi • 29
Hatıra ABDULLAYEVA

Ulu Kazak Şairi Abay’ın Dilinin Özellikleri • 41
Marlen ADİLOV

Et-Tuhfetü’z-Zekıyye Fi’l-Lugâti’t-Türkiyye” ve Azerbaycan Türkçesinde
Ortak Kullanılan Giyim Kuşam Adları Üzerine • 49
Zülfıye AĞAYEVA

Tonyukuk Yazıtı’nda Geçen Boy ve Ulus İsimleri ve Onların İfade Ettiği
Tarihî Olaylar • 63
Aysel AHMEDOVA

Eren Türk Dilinin Etimolojik Sözlüğü’nün (Etdes) Yayımı ve
Dizini Üzerine • 81
Şükrü Halûk AKALIN

Türk Dilinde “Ayakta Durmak” Eylemi ve *Sorut-* Fiili Üzerine • 101
Ali AKAR

Türkiye Türkçesinde Bir Anlam Kötüleşmesi Örneği: Çakma • 109
Hakan AKCA

Afyon Kocatepe Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Çağdaş Türk Lehçeleri
ve Edebiyatları Bölümü Öğrencilerinin Türk Dili Konularına Bakış Açılarının
İncelenmesi • 127
Cüneyt AKIN Sinan SARAÇLI

Azerbaycan Türkçesinde Özel Sözcük Türü Olarak Vokativ(Vokatif) Sözlerin
Linguistik Özellikleri • 135

Elza ALIŞOVA DEMİRDAĞ

Yazılı Abidelerde Azerbaycan Dili Şivelerine Ait Fonetik, Leksik,
Dil Bilgisel Özellikler • 145

Yadigar ALİYEV

Orhun Yazıtları Dil Özelliklerinin Azerbaycan Türkçesi Ağızlarındaki
İzleri • 155

Gülnara ALİYEVA-KOŞKUN

Türk ve Dünya Dillerini Birleştiren Kök Ünsüzler • 169

Fikret ALİZADE

Tonyukuk Abidesinin Dilinde Kullanılmış Fiillerin Yapısal-Anlamsal
Özellikleri • 181

Mehriban ALİZADE

Dede Korkut Kitabında Geçen “Doksan Tümen” İfadesi Üzerine • 191

Ercan ALKAYA

Bilge Tonyukuk ve Yazıtları • 209

Cengiz ALYILMAZ

Destan-İ Ahmet Harami Eserinde Eski Türk Sözlere • 219

Ayten Ahmedova ARZULLA KIZI

Kitab-İ Dede Korkut’Un Bibliyografi Tarihi • 231

Naile ASKER

Bir Roman Kahramanı Olarak Bilge Tonyukuk • 241

Dinçer ATAY

Antalya Tahtacı Türkmenlerinin Ağzından Söz Varlığına Katkılar • 255

Emine ATMACA

İrk Bitig Adlı Eserin Söz Dizimi Üzerine Tespitler • 297

Özgür AY

‘Kağan Aslan’ Söz Öbeğindeki ‘Kağan’ Sözcüğünün Etimolojisi Üzerine • 319

Özlem AYAZLI

Yapısal ve Anlamsal Açından İki Sözcüklü Yüklemler • 335

Hasene AYDIN

Kırgızistan'da Dil Tercihıyla İlgili Eğilimler • 361
Mehmet AYDIN

Dedem Korkut Kitabı Adlı Eserin Rusça Çevirisindeki Anlam Kayıpları • 375
Leylâ BABATÜRK

Zürriyn Ovoo Runik Yazıtı • 391
Azzaya BADAM

Azerbaycan Türkçesindeki Bazı Oğuzca Dışı Unsurlar Üzerine • 407
Orhan BALDANE

Türkmen Türkçesinde -dIk / -dUk Ekli İsimler • 425
Cahit BAŞDAŞ

Kazak ve Türkiye Türkçesindeki Petrol Terimleri Üzerine
Bir Karşılaştırma • 437
Gulzhanat BEGiMOVA

Bulgaristan Gotse Delçev (Nevrokop) ve Yöresi Türk Ağzında
Gelecek Zaman ve Şimdiki Zaman Biçimleri • 447
Harun BEKİR

“Tegerek Ala-Too'daki” Kök Türk Damgaları ve Kök Türk Kültürünün
Türk-İslam Yazıtlarındaki İzleri • 465
Kayrat BELEK

Eski ve Orta Türkçe Fiillerin Anlamsal Sınıflaması Üzerine • 473
Ertan BESLİ

Özbekçede -yam (-am) Morfemi • 495
Tuğba BİLVEREN

Harezmi Türkçesiyle Yazılmış Yeni Bir Eser: *Tenzilü's-Sâlihîn* • 507
Saidbek BOLTABAYEV

Rumence-Türkçe Dil İlişkileri • 517
Erdoğan BOZ

Hayvanlarla İlgili Özbek ve Türk Atasözleri • 537
Sabohat BOZOROVA

Türkçede Uzun Ünlüler ve Bir Terim Önerisi • 549
Ahmet BURAN

Kazakistan’da Eski Türkçe Üzerine Yapılan Çalışmalar • 561
Shynaray BURKITBAYEVA

Azerbaycan ve Türkiye Türkleri Arasındaki Dil Bağlılığının Tarihî Bakımdan İncelenmesi • 575
Asim CENNETOV

Kırgız Dilinin Latin Alfabesine Geçiş Tarihî Zorunluluktur • 583
Gülzura CUMAKUNOVA

Batı Türkçesinde Donuklaşmış Bir Morfem: -n Vasıta Hâli Eki • 595
Özge ÇAĞLAMA

Nasturi Harfli Türkçe Mezar Taşlarının Problemleri Üzerine • 611
Ali ÇELİK

Türkçe Öğretmenliğinde Öğrenim Gören Öğrencilerin Kelime Çağrışımı Testi Yoluyla “Dil, Dil Bilgisi ve Türkçe” Kavramlarıyla İlgili Bilişsel Yapılarındaki Değişikliklerin İncelenmesi • 623
Selcen ÇİFCİ

Al-(mak) Fiilinin Semantik Karakteristiği Üzerine • 533
Celal DEMİR

Türkiye Türkçesinde Ünlem Edatları ve Bunların Sınıflandırması • 641
Ahmet Turan DOĞAN

Lisanımızda Elfâz-I Müteşâbihe (Dilimizde Sesteş Kelimeler) Adlı Sözlükteki Sesteş Kabul Edilme Ölçütleri Üzerine • 655
Enfel DOĞAN

Moğolistan Kültürel Miras Merkezinin Faaliyetleri ve Merkezin Şine Us, Tes, Tariat, 1. Karabalgasun Yazıtları ile İlgili Son Çalışmaları Üzerine • 675
Şaban DOĞAN

Ömer Seyfettin’in Öykülerinde Öteki ve Berikinin Görüntülediği Bir Varlık Alanı Olarak Dil • 697
Mitat DURMUŞ

Kuzey Azerbaycanda Milli Dil Meselesi: Azerbaycan Dili, Yoksa Türk Dili • 709
Faik ELEKBERLİ

Folklor Dilin İlk Kaynağı Gibi ve ya Folklorun Bazı Dil-Üslub
Xüsusiyyətlərinə Dair • 731

İlkin ELSEVƏR

“Ўзбек-Турк Тиллари Ассоциатив Луғати”Ни Яратишнинг Илмий-Амалий
Аҳамияти • 741

Lutfullayeva Durdona ESONOVNA

Cengiz Dağcı'nın Eserlerinde Renk Simgeselliği • 745

Ranetta GAFAROVA

Altın Ordu Dönemine Ait *Kitabu Bulgat Al-Muştak Fi Lugat At-Türk*
Va-l-Kifçak El Yazmasının Hazırlama Prensibi • 763

Gülnara GAİNUTDİNOVA

Tonyukuk Anıtı ve Azərbaycan Dilinin Kelime Hazinesi • 767

Gudsiyya GAMBAROVA

Türk Mitolojisinin Su İle İlgili İnançları Orta Çağ Azərbaycan Şiirinde • 781

Sevinç GOCAYEVA

Uygurcada “Koyun” • 793

Ayşegül GÖZEL

Türkçe Öğretiminde Konuşmanın Geliştirilmesi Yöntemleri • 799

Rehile GULİYEVA

Gel-/Git- Fiillerinin Tarihî ve Yaşayan Türk Lehçelerindeki Ettirgen/Oldurgan
Görünümleri • 809

Selma GÜLSEVİN

Türkmen Türkçesinin Altıbölek (Afganistan) Ağzının Fiil Morfolojisinde
Görülen Kimi Özellikleri Üzerine • 821

Mevlüt GÜLTEKİN

İşitme Engeli Olan Yabancı Uyruklu Bireylerin İşaret Dili Üzerinden Türkçe
Öğrenim Süreci • 839

Mesut GÜN - Ashhan TÜRK

Eski Türkçe Teñ- Fiilinin Türkiye Türkçesindeki Varyant ve Türevleri • 853

Ferdi GÜZEL

Türk Onomastiğinde Ad Verme Gelenekleri • 867

Reyhan HABİBLİ

Eski Sümerlerin Etnik Yapısı ve Coğrafyası • 877

Galibe HACIYEVA

Türklerde Yasak Bir ‘Kadın Dili’ Olmuş Mudur? • 903

Naile HACIZADE

Orhun Yazıtları’ndan 13-16. Yüzyıl Bilim Eserlerine Astronomi Terimlerinin Gelişimi • 917

Şebnem HASANLI-GARİBOVA

Hızır İlyas Teoniminin Tatar ve Diğer Türk Lehçelerinde Kullanımının Onomastik İncelemesi • 925

Hazieva GÜZELİYE

Türkçe Sözlük’ten Çıkarılan Yeni Kelimeler • 935

Dilek HERKMEN

Müstəqillik Dövrü Azərbaycan Ədəbiyyatında Roman –Memuarlar: Janr Xüsusiyyətləri Və Tipologiyası • 965

Lalə HƏSƏNOVA

Bilge Kağan ve Tonyukuk’un İç Cümlelerinin Mukayesesi • 975

Ümit HUNUTLU

Dil Bağlamında Türkmen Kimliği • 997

Ferah HÜSEYN

Tonyukuk Abidesi’nde Cümle Yapıları • 1009

Turan HÜSEYNOVA

Bağımsız Türk Cumhuriyetlerinde Dil Politikası • 1017

Elçin İBRAHİMOV

İran Türklerinin Dili ve Tarihsel Kimliği’nin Gelişiminde “Varlık” Dergisi’nin Rolü • 1027

Araş İFTİHARİ

KAZAKİSTAN'DA ESKİ TÜRKÇE ÜZERİNE YAPILAN ÇALIŞMALAR

Shynaray BURKITBAYEVA

Özet

Bu çalışmada Kazakistan'da Eski Türkçe üzerine yapılan çalışmalar ele alınmıştır. Çar idaresi altındaki Kazak Hanlığı'nda ve sonrasındaki Sovyet Devleti dönemindeki Sovyet Sosyal Kazak Cumhuriyet'inde ve Bağımsız Kazakistan'da eski Türklerden kalma yazılı eserlerin ne kadar araştırılıp incelendiği açıklanmaktadır. Bu konuyu işleyen kitap, makale ve ilmi yazılar türündeki çalışmalar derlenerek bir bibliyografya denemesi yapılmıştır. Ayrıca derlenen bu çalışmalar hakkında kısaca bilgi verilmiştir. Çalışmalar kitaplar ve makaleler olmak üzere iki başlık altında toplanmıştır. Kazakistan'da geçen yüzyılın ikinci yarısında başlatılan eski Türk yazılı anıtları ve genel olarak Türkoloji bilimini araştırma işi, Kazakistan bağımsızlığını ilan ettikten sonraki yıllarda daha güçlenerek hızla ilerledi. 2001 yılında Kazak Cumhuriyeti'nin Japonya'ya özel sipariş vererek Orhun Abideleri'nin kopyasını yaptırması ve Kazakistan'ın başkenti Astana şehrindeki L.N. Gumilev adındaki Avrasya Üniversitesine getirip yerleştirmesi gelecek için manevi bir yatırım gibiydi. Türkolog, bilim adamları M. Joldasbekov ve K. Sartkocaulı'nun hazırladığı "Orhun Anıtları'nın Tam Atlası" çalışması dünya âlimlerince iyi karşılanarak değerlendirildi. Türk Akademisinin Kazak toprağında kurularak çalışmalarını yürütmesi de Kazak Türkolojisinin gelişmesine büyük katkı sağlıyor. Ancak, üçüncü Türk Kağanlığı'nın dili olarak bilinen eski Uygur yazılı eserlerin bilinmemesi, üzerinde çalışılmaması, bu eserleri inceleyecek, Kazak halkına tanıtacak uzmanların yetişmemesi Kazak Türkolojisinin büyük kaybıdır. Atalarımızdan kalan zengin mirasın, yani eski Uygur yazılı Türkçe yadigârların Kazak dilinde söyleyerek kendi nesilleri ile kavuşacağı gün yakındır diye inanıyoruz.

* Doktora Öğrencisi, El-Farabi Kazak Devlet Üniversitesi, Doğu Bilimleri Fakültesi, Türkoloji Bölümü, Almatı, KAZAKİSTAN, burkitbaeva.1975@mail.ru

Anahtar sözcükler: Eski Türk Yazıları, Kazakistan, ilmî araştırmalar, Türkoloji, Rus idaresi, Sovyet Devleti.

STUDIES CARRIED OUT ON OLD TURKISH IN KAZAKHSTAN

Abstract

In this study, studies on Old Turkish in Kazakhstan were discussed. It is mentioned how much the written works of ancient Turks have been researched and analyzed in the Kazakh Khanate under the Tsarist rule and in the Soviet Social Republic of Kazakhstan and the Independent Kazakhstan during the Soviet State period. A bibliography essay was conducted by compiling books, articles and scientific articles on this subject. In addition, brief information was given about these compiled studies. The studies are grouped under two titles as books and articles. The study of Old Turkish written monuments, and the science of Turcology in general, started in Kazakhstan in the second half of the last century, grew stronger in the years after Kazakhstan declared its independence and progressed rapidly. In 2001, the Republic of Kazakhstan made a special order to Japan to make a copy of the Orkhon Monuments and It was like a spiritual investment for the future to bring and placement to the Eurasian University named L.N. Gumilev. "The Complete Atlas of Orkhon Monuments" prepared by Turcologists, scientists M. Joldasbekov and K. Sartkocauly was well received by world scholars. Establishing the Turkish Academy on Kazakh soil and running its business also contributes greatly to the development of Kazakh turcology. However, the fact that the Old Uyghur Written works, known as the language of the Third Turkic Khaganate, are not known or studied, and that experts who will examine these works and introduce them to the Kazakh people are not trained, is the great loss of Kazakh turcology. We believe that the day when the rich heritage of our ancestors, that is, the ancient Uyghur written Turkish heirlooms, will meet with their generation by singing in Kazakh language is near.

Keywords: Old Turkish Writings, Kazakhstan, scientific studies, Turcology, Russian administration, Soviet State.

Dünya ilim adamları tarafından eski Türkçe yazıtların keşfi ve incelenmesi, Kazakistan'ın Çarlık Rusya idaresi altındaki zamana denk geliyor. XIX yüzyılın ikinci yarısında Moğolistan'da bulunan eski Türkçe yazıtların, 1894 yılında W. Thomsen tarafından (Orhun ve Yenisey yazıtlarının deşifre edilmesi. // Rus Arkeoloji Derneği (ZVORAO) Doğu Şubesi Notları. T. VGP. Sayı GIGU. - SPb., 1894.), (Deşifrovka orhonskih i yeniseyskih nadpisey. // Zapiski Vostochnogo otdeleniya Russkogo arheologičeskogo obşçestvo (ZVORAO). T. VGP. vyp. GIGU. – SPb., 1894.), ve 1894 ve 1895'te V.V. Radlov (Moğolistan Antik Anıtları Atlası. St. Petersburg, 1892-99. Sayı 1-4; Koşo-Tsaidame'deki Eski Türk Anıtları // Orhon yazıtları) (Atlas drevnostey Mongolii. SPb., 1892-99. Vıp. 1-4.; Drevnetyurkskiye pamyatnyky v Koşo-tsaydame // Orhonskiye nadpisy.) tarafından okunup yayımlanması sonrası yazıtların dünya Türkologlarının ilgisini çektiğini hepimiz biliyoruz. O dönemde Rus İmparatorluğu bilim merkezine bağlı Kazak âlimleri de, dünyadaki diğer bilim adamları gibi bu durumun farkındaydı ve ilgi göstermişlerdi. Çarlık Rus Bilimler Akademisinde görev yapan önde gelen Kazak bilim adamı Şokan Valihanov, Çarlık Rusya'nın Kaşgar bölgesine yaptığı bilimsel keşif gezisinin daimi üyesiydi ve âlim, gezi sırasında hep yerel Türk halklarının sözlü edebî mirasını toplamakla uğraşmıştır. (Seçmeler, s. 570, Almatı, 1985).

Kazak topraklarında eski Türk yazısının incelenmesi söz konusu olduğunda, önce Çarlık Rus İmparatorluğu ve daha sonra Sovyet Hükûmeti yönetimi altında olan Kazak bilimi Rus biliminin bir parçası olduğunu unutmamamız gerekiyor. Yani, tek bir araştırma merkezine bağlı olduğu için, Rus bilimi tarafından incelenen konu, kuşkusuz, Kazak ilminin de inceleme konusu olmuştur.

Eski Türk dili çalışmalarının başlatılmasına neden olan V. Thomsen. (Deşifrovka orhonskih i eniseyskih nadpisey. // Zapiski Vostochnogo otdeleniya Russkogo arheologičeskogo obşçestvo (ZVORAO). T. VGP. vyp. GIGU. – SPb., 1894.) (Orhun ve Yenisey yazıtlarının deşifre edilmesi. // Rus Arkeoloji Kurumu (ZVORAO) Doğu Bölümü Notları. T. VGP. Sayı GIGU. - St. Petersburg, 1894.), Yadrintsev, V.V. Radlovların ilk yenilikleri (Drevnetyurkskiye pamyatniki v Koşo-caydame // Orhonskiye nadpisi.) (Hoşo-Tsaidame'deki eski Türk anıtları // Orhun Yazıtları). - Semey: Daur, 2001. - (s. 25-63)), İ.A. Batmanov (Yazyk yeniseyskih pamyatnikov drevnetyurkskoy pismennosti) (Eski Türk Yazıtlarından Yenisey Anıtlarının Dili) - Frunze: Yayınevi. AN KirgSSR, 1959. - 218 s.); Batmanov İ.A., Kunaa A.Ç. (Pamyatniki drevnetyurkskoy pismennosti Tuvy.) (Eski Türk yazısının Tuva anıtları). - Kızıl, 1963. - 192 s.), A.M. Şçerbak (Tyurkskaya runika.) (Türk runa yazısı). - St.Petersburg: Nauka, 2001. –147 s.), V.M. Nasilov (O lingvističeskom izučenii pamyatnikov tyurkskoy pismennosti.) (Türk yazı

anıtlarının dilbilimsel incelemesi üzerine). // Türkoloji koleksiyonu 1972. - Moskova: Nauka, 1973. - (s .62-68.), D.D. Vasiliev (Graficheskiy fond pamyatnikov tyurkskoy runicheskoy pismennosti aziatskogo areala) (Asya bölgesindeki Türki runik yazı anıtlarının grafik fonu). - Moskova: Nauka, 1983. - 260 s.), S.E. Malov (Pamyatniki drevnetyurkskoy pismennosti). (Eski Türk yazısının anıtları). - Moskova-Leningrad, 1951; Malov S.E. (Drevniye i novyye tyurkskiye yazyki). (Eski ve yeni Türk dilleri). // SSCB Bilimler Akademisi Bülteni. Edebiyat ve Dil Bölümü. Sayı 2. -1952, - (s. 141 -144.); Malov S.E. (Yeniseyskaya pismennost tyurkov (Teksty i perevody)). (Türklerin Yenisey yazımı (Metinler ve çeviriler)). -Moskova-Leningrad: SSCB Bilimler Akademisi Yayınevi, 1958. -116 s.), L. Gumilev (Drevniye tyurki). (Eski Türkler). - M., 1967);; Gumilev L.N. (Etnogenez i biosfera zemli). (Ethnogenesis and the biosphere of the earth). - Cilt 2. - L., 1979.), L.P. Potapov (Umay – bocestvo drevnih tyurkov v svete etnografiçeskikh dannyh). (Umai - etnografik veriler ışığında eski Türklerin tanrısı). // Türkoloji koleksiyonu. -1972. - Moskova: Nauka, 1973. - (S. 265-270), İ.V. Stebleva (K rekonstruksii drevnetyurkskoy religioznomifologicheskoy sistemy). (Eski Türk dini-mitolojik sisteminin yeniden yapılması için) // Türkoloji koleksiyonu. 1971. - Moskova: Nauka, 1972. - (s. 213-226), S. G. Klyaştorny (Kıpçaki v runiçeskikh pamyatnikah). (Kıpçaklar runik anıtlarda). // Turcologica, 1986. - Leningrad: Nauka, 1986. -s. 153-164 ;; Klyaştorny S.G. (Mifologiçeskiye syucety v drevnetyurkskih pamyatnikah). (Eski Türk anıtlarında mitolojik konular). // Türkoloji koleksiyonu - Moskova: Nauka, 1981. - (s. 131-136); Klyaştorny S.G., Sultanov T.I. (Kazakhstan: Letopis treh tysyaçeletiy). (Kazakistan: Üç bin yıllık tarih). - Alma-Ata, 1992.), N.A. Kononov (Grammatika yazyka tyurkskih runiçeskikh pamyatnikov (VII-IX vv). (Türk runik anıtları dilinin grameri (VII-IX yüzyıllar). - Leningrad, 1980. - (s. 22), T. Tekin (A Grammar of Orkhon Turkic). (Orhun Türkçesinin Grameri, Bloomington. 1968) ve başka da birçok eski Türk yazıtları üzerinde çalışarak büyük bir bilim dünyası oluşturan Türkologların çalışmaları, Eski Türk dilinin Kazak biliminde incelenmesine tesir etti. Bununla birlikte, ırkının ve soyunun isimlendirilmesini yasaklayan ve enternasyonalist (ırk ayrımı yok) ideolojiyi savunan Sovyet hükümeti altındaki Kazak biliminin atalarının dilini incelemesi imkânsızdı. Örneğin, Moğolistan'da doğup büyüyen Türkolog, bilim adamı Karcaubay Sartkocauly röportajlarında şöyle yazıyor:

“...Haziran 1975'te üçümüz Kültegin'e gittik. İnanılmaz! Uzaktan göze çarpıyor! Büyük bir anıtsal heykel. Yaklaştıkça daha mavi görünüyor. Kalbim neşeyle çarptı. Bu ilahi güç! İlahi güç. Benim atalarımın 1370 yıl önceki sözleri, hayalleri, hedefleri, gözyaşları, üzüntüleri ve sevinçleri, her şeyi burada. Gittim ve taşı öptüm. Taşı öperken Rus bilim adamı, Türkolog S.G.

Klyaştorny, “Oh, Kazak, buna ne ihtiyacın var? Bunlar Göktürkler, Kazaklarla Göktürkleri bir kazanda üç kere kaynatsa suyu karışmaz.”, dedi. Sustum. Hiç bir şey demedim. Gözlerime yaş doldu. Kendi atalarının mirasına kendi neslini yabancılaştırma işinde komünistler çok ustaydı.”, “... SSCB’de tek bir dil kullanılacak o da Rus dilidir gibi bir ideoloji vardı. Rusya dışında hiçbir ulusta millî gurur olmamalı. Başını kaldırsan vuruyor ve dayak atıyordu. Eski Türk mirasını incelemeye çalışanlar ezildi. Kazakistan’dan hiçbir bilim adamı, eski Türk yazısını incelemek için Moğolistan’a gidemezdi...” (Biz, Gök Türklerin soyundan geliyoruz). <https://adebiportal.kz/kz/news/view/3203> 01.03.2018

«...Bizden önce Kazaklardan kimse Gök Türklerden kalma eserlere yaklaşmadı. İlk olarak, Rus bilim adamları okudu. Genelde Kazak milletinden nitelikli, bilgili uzmanlar yetiştirmemeye çalıştılar. Özellikle eski Türk yazılarına ilgi duyan Gubaydolla Aydarov ve Altay Amancolov gibi akademisyenler, Göktürklerin orijinal mirasının korunduğu Moğolistan’a gönderilmedi. Bildikleri hâlde Gök Türklerin yönetici kabilesinin kim olduğunu söylemedi. Ama her şey taşlarda yazılıydı. Kimin dilinde yazıldığı da açıkça ortadaydı. Onu da söylemedi, söyletmedi. Ben tam tersine Moğolistan’da doğdum ve eski Türklerin tarihî mirasının ortasında büyüdüm. Otuz yıldan fazladır bu alanda çalışıyorum. Çok sağ olsunlar, Moğollar beni iyi yetiştirdiler. Buraya (Bağımsız Kazakistan’a) geldikten sonra da özgürce çalışabildim ve milletin tarihine katkıda bulunabildim. Böylece, tarihî vatanım olan Kazakistan’a geldikten sonra ikinci nefesim açıldı.” (Söylenmemiş bir gerçek var). <https://e-history.kz/kz/news/show/2088/> 27.08.2019

Sovyet Hükûmetinin «Ruslardan başka köklü millet yok» politikası Kazak Türkolojisinin gelişmesine büyük engel oldu. Ancak, buna rağmen, Sovyet döneminde Kazak topraklarında Eski Türk dili çalışmalarının meydana gelmesine, oluşmasına önemli katkılarda bulunan birçok bilim adamı vardır. Onlar G. Aydarov, A. Amancolov, A. Kaydar, A. Kuryşcanov, A. Margulan, B. Кеңжебаев, M. Joldasbekov, K. Sartkocauly, N. Kelimbetov M. Tomanov, A. Mahmutov, K. Ömiraliyev, vb. Kazakistan’da eski Türk yazılı anıtları, ve genel olarak Türkoloji bilimini araştırma işi, geçen yüzyılın 60’lı yıllarında başladı.

Eserler.

1. Aydarov G. Orhon Eskertkişinin Dili. (Orhun anıtının dili) - Almatı: Bilim. - 1990. -219 s.

Eserde ilk defa, VI-VIII. yüzyıllara ait Orhun yazılı anıtları Kültegin, Bilge Kağan, Kulli-Çor, Ongin, Moyun-Çor ve diğerleri Kazak diline çevrildi. Bilim adamının bu eserinden önce, bu yazılı anıtlar Kazakçaya çevrilmemiş, bilimsel işlem yapılmamış ve incelenmemiştir. Ayrıca eserde, yazılı anıtlar üç

gruba (Orhun, Yenisey, Talas) ayrılmaktadır ve eserlerin türleri ve edebiyatla ilişkileri incelenmektedir.

2. Aydarov G. Köne Uygur Cazba Eskertkişterinin Tili. (Eski Uygur yazılı anıtların dili) –Almaty: Rauan, 1991. -136 s.

Eser, eski Uygur yazılı anıtlarının incelenmesi hakkında genel bilgi sağlar ve eski Uygur dili ile ilgili ana yazılı eserler üzerinde odaklanır. Eski Uygur yazılı anıtların dilinin fonetik, sözcüksel ve gramer özelliklerine, tarihine ve gelişimine odaklanarak bilimsel görüşlerin kısa bir analizini verir.

3. Aydarov G., Tomanov M., Kuryşcanov A. Köne Türki Cazba Eskertkişterinin Tili. (Eski Türk yazılı anıtların dili) - Almatı: Mektep, 1971. - 273 s.

Kitap iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölüm “Eski Türkçe yazılı anıtlar”, ikinci bölüm ise “Eski Türkçe yazılı anıtların dili” olarak adlandırılır. İlk bölüm iki alt bölümden oluşmaktadır. İlk alt bölüm Orhun-Yenisey Yazıtları ile Yenisey ve Talas yazıtlarıyla ilgilidir. “Orta Çağ Anıtları” başlıklı ikinci alt bölümde, Karahanlı Türkçesiyle yazılmış, Orta Asya Türkçesiyle yazılmış, eski Kıpçak ve Çağatay dillerinde yazılmış eserler hakkında bilgi verilmektedir. Kitabın “Eski Türkçe yazılı anıtların dili” başlıklı ikinci bölümü dört alt bölümden oluşuyor. İlk alt bölüm, Orhun-Yenisey yazılı anıtlarının ses bilgisi, morfolojisi, kelime bilgisi, söz dizimi ile ilgilidir. İkinci alt bölüm, eski Uygur alfabesiyle yazılmış anıtların dilini fonetik, morfolojik, sözcüksel ve söz dizimsel olarak analiz ediyor. Üçüncü alt bölümde M. Kaşgarlı dönemine ait Türk halklarının dili ve onların fonetik sisteminden bahsediliyor. Kaşgarlı eserinin kelime zenginliğinden bahsediyor. Dördüncü alt bölümde eski Kıpçak dilinde yazılmış anıtların dili fonetik, morfolojik ve sözcüksel olarak ele alınmıştır.

4. Aydarov G. Kültegin Eskertkişi. Zertteunama. (Kültegin Anıtı. İnceleme) –Almatı: «Ana tili», 1995. -232s.

Kitap, VIII. yüzyıldaki Kültegin Yazıtı dilinin fonetik, sözcüksel ve gramer özelliklerine ayrılmıştır. Çalışma “Fonetik”, “Kelime Bilgisi”, “Morfoloji”, “Söz dizimi” başlıkları altında verilmiş dört bölümden oluşuyor. Kitapta Kültegin Yazıtı metninin Kazakça tercümesi ve morfolojik figürlerin indeksi, sözlük, referanslar verilmiştir.

5. Ömiraliyev K. VIII-XII.gasırlardagı Köne Türki Adebî Eskertkişteri. (VIII-XII.yüzyılların eski Türk edebî anıtları) - Almatı: Mektep, 1985. - 128 s.

Kitap, yazarın VIII-XII. yüzyıllara ait eski Türk edebî eserleri dili ve üslubu olan “Oğuz Kağan” destanının dilini ve üslubunu kapsamlı bir şekilde

ele alan eserlerini içeriyor. Ayrıca XIX. yüzyılın ilk yarısındaki Kazak şiirinin türü, şiir türleri, metinsel araştırma konuları ayrıntılı olarak anlatılır.

6. Joldasbekov M. Asıl Arnalar (Muhteşem yollar) - Almatı, Cazuşı. 1990. -328 s.

Kitap “Eski edebiyat”, “Şairler”, “Âlimler” başlıklı üç bölümden oluşuyor. “Eski edebiyat” bölümü, Orhun Yazıtları’nın tarihsel değerinden, yazıtın dili ve kalıbından bahsediyor. Eski Türkçe yazıtlar metni çevirisi ile birlikte sunulmuştur. Orhun Yazıtları ile Kazak kahramanlık destanlarını karşılaştırarak incelemiştir.

7. Joldasbekov M., Sartkocauly K. Orhon-Enisey Jazba Eskertkişterinin Atlası. (Orhun-Yenisey Yazıtlarının Atlası) - Astana, Kultegin. 2007. -360 s.

Kitap, Büyük Avrasya bozkırını üç asır boyu idare eden Türklerin, ebedî bir ülke kurma arzusunu, tarihini, dünya görüşünü, bilgeliğini, bilinçliliğini, doğasını, yazı sanatını, yönetim sistemini, ataların geleneklerini ve dolayısıyla medeniyet ve insan kültürünü konu ediyor. İnsanlığa katkıda bulunan eski Türklerin tüm mirasını içerir. Kitap iki ana bölümden oluşuyor: “Birinci Türk Kağanlığı” ve “İkinci Türk Kağanlığı” ve özellikle Orhun Anıtları’nı inceleyen bilim adamları hakkında kısa bilgiler içeren bir referans kitabı.

8. Sartkocauly K. Bayırғы Türk Cazuının Genezisi. (Eski Türk Yazısının Oluşumu) Astana, 2007.

Kitap, Orta Asya’da eski çağlardan beri taş yüzünde korunmuş eski semboller ve eski Türk metinleri, Türk grafiklerinin kökeni, eski Türk yazılarına ilişkin Çin verileri, Türk etnosunun oluşumu ve Türk kağanlığının devlet dili olan Türk dili ile ilgilidir. İlk bölüm, eski Türk yazılı anıtların incelenmesine genel bir bakış sağlar. İkinci bölüm Türk etnosunun oluşumuna odaklanmaktadır. Üçüncü bölüm, eski Avrasya göçebelerinin yazı kültürünün kökenlerini tartışıyor. Dördüncü bölüm, eski Türk yazıtlarının dilinin ses sistemi ile ilgilidir.

9. Sartkoca K. Orhon Muraları. (Orhon mirası) - Astana: Kültegin, 2003. - 392

Çalışma, dil bilimsel, tarihi, etnografik, arkeolojik analizler, Orhun anıtlarının önemi, eski Türk türbeleri, arkeolojik ve paleetnografik kavramlar aracılığıyla Orhun mirasına yeni bir metinsel kavram sağlamaktadır. Kitabın ilk bölümü Orhun Anıtları’nın kaynak-metin çalışmasına odaklanıyor. İkinci bölüm, epigrafik analizi ve sistematik metodolojik ilkeleri sunar. Üçüncü bölüm, eski Türk türbelerini listeler. “Açıklamalar” başlıklı dördüncü bölümde,

eski Türkçe yazıtların metinlerini açıklıyor. Beşinci bölüm arkeolojik ve paleetnografik bulgular içermektedir.

10. Amancolov A.S. İstoty a Teorya Drevnetujskogo pisma. (Eski Türkçe Yazı Tarihi ve Teorisi) - Almatı, Mektep. 2003. -368 s.

Eski Türkçe runik yazı, Güney Sibirya, Moğolistan, Orta Asya ve Kazakistan'daki Türk dilleri ve kullanıcıları için çok değerli bir kaynaktır. Çalışma, eski Türk yazısının ilk biçimlerini analiz ediyor ve Türk runik alfabesinin doğuşuna dair kökten yeni bir anlayış veriyor. Kitap üç büyük bölümden oluşuyor. Bunlar “Türklerin eski alfabesi”, “Eski Türk yazısının diyalektik sınıflandırılması” ve “Orhun yazısıyla yazılan “İir, İirges, Keijeres” kelimelerinin etimolojisi. Bölümlerde, Kazakistan bölgesindeki Syrdarya, İrtys ve Ural nehirleri etrafından bulunan ev eşyaları (aynalar, tabaklar, vb.) üzerindeki eski yazıtları analiz ediyor.

11. Kadyr Myrza Ali. Kültegin Tonıkök [Tekst]: ecelgi türki run cazbaları. (Kültegin Tonykok [Metin]: eski Türk runik yazıtları) - Almatı: Ülke, 2001. - 144 s.

Şair Kültegin ve Tonyukuk Yazıtları'nı destan hâline dönüştürerek şiirsel bir eser yaratmıştır. Kitapta Türkolog-bilim adamları G.Aydarov, M. Joldasbekov, K. Ömrallyev tarafından tercüme edilen Kültegin ve Tonyukuk Yazıtları kullanılmıştır. Bu kitap, büyük tarihî mirasın ilmî bir çevirisi değildir. Şair, orijinal hikâyelerin dokusunu bozmadan, Kazak şarkılarının geleneksel tarzını kullanarak bir sanat dünyası yaratmıştır.

12. Süleymenov O. Atam Zamangı Türkiler. Ecelgi Türki Tilderi men Cazının Payda Bolu Hakkında. (Kadım zaman Türkleri. Eski Türk dili ve yazısının kökeni hakkında) –Almatı: “Olcas kütüphanesi”, 2011. -354 s.

Kitapta bilim adamı, eski Türk yazısının ortaya çıkışını ve gelişmesini dünya medeniyetine büyük bir katkı olarak görüyor. Slav ve Türk dillerinin bir asırdan fazla süredir ayrı ayrı incelenmesi, iki etnik grubun birbirine bağlı gelişiminin doğasıyla çeliştiğini ve bu nedenle Türk-Slav dillerini birlikte inceleyen ilim kolunun gerektiğini yazıyor. Kitap, “Kavşakta Karşılaşanlar” ve “Türk Runik ve Diğer Yazıtlar” başlıklı iki büyük bölümden oluşuyor. Birinci bölümde Slav dilindeki görünmez Türkizmlere değinilmiş ve analiz edilmiştir. İkinci kısım, eski Türk alfabesi ve gramer değişiklikleri olan uzunluk çizgisine odaklanmaktadır.

13. Süleymenov O. Az i Ya. (Asya) –Almatı: «Olcas kütüphanesi», 2014. -364 s.

Bu kitapta, eski Slav edebî eseri olan “İgor Destanı”nın dili, dil bilimsel yönden incelenerek Sümer ve eski Türk dilleriyle karşılaştırılmaktadır. Komşu Türk ve Slav halklarının dillerindeki birinden ikincisine geçen sözler, Slav dillerine Türkçeden geçme kelimeler açıklanarak tartışılıyor.

14. Kelimbetov N. Ecelgi Dauir Adebıyatı. (Eski dönem edebiyatı) - Almatı: Ana tili 1991 -264 s.

Bu kitap, Kazak edebiyatı tarihinin başlangıcını tanıtır. Yazar, VI-VIII. yüzyıllarda taşa kazınmış destanlardan Kazak Hanlığı'nın kuruluşuna (XV. yüzyıl) kadar tüm Türkçe konuşan halklara ortak olan edebi mirasın kapsamlı bir analizini sunmaktadır. Ayrıca eski Türk dilinde yazılmış sanat eserlerinin Kazak edebiyatı tarihindeki yeri, özellikleri, eğitimsel ve sosyal önemi sistematik olarak açıklanmaktadır.

15. Kaydarov A., Orazov M. Türkologiyaga Kirispe. (Türkolojiye Giriş) - Almatı, 1985. -166 s.

“Türkolojiye Giriş” kitabı ders kitabı olarak yazılmıştır. Kitabın temel amacı, öğrencileri Türk dillerinin incelenmesi ve sınıflandırılması hakkında bilgilendirmek, her bir Türk dilinin özelliklerini tanıtmak, onların kendi aralarındaki yakınlık ve uzaklıklarını ayırım yapmayı öğretmektir.

16. Kaydarov A., Orazov M. Türkütanuga Kirispe (Matin). (Türkolojiye Giriş (Metin)). - Almatı, Arys. 2004. -358 s.

Eser, Türk halklarının dillerini ve dilsel anıtlarını ayrıntılı olarak anlatmaktadır. Kitap beş bölümden oluşmaktadır. Birinci bölüm, Türkoloji ile ilgili ilk araştırmalara genel bir bakış sunulmaktadır. İkinci bölüm, karşılaştırmalı-tarihsel yöntemlerin incelenmesi için temel gereklilikler temelinde Türk dillerini analiz ediyor. Üçüncü bölüm, Türk dillerinin gelişim ve oluşum aşamalarını ele almaktadır. Dördüncü bölüm Türk dillerini sınıflandırır ve beşinci bölüm modern Türk dillerine kısa bir genel bakış sunar.

17. Eskeyeva M.K. Köne Türki Cazba Müralarının Lingvofilosofiyalık Negizi [Matin]. (Eski Türk yazılı mirasın linguo-felsefi temeli [Metin]) Kazakistan Cumhuriyeti Eğitim ve Bilim Bakanlığı, Türk akademisi. -Astana: Saryarka, 2011. -319s.

Çalışma, VI-IX. yüzyıllar Orhun, Yenisey, Talas anıtlarının Türk yazılı mirası dilinin dil-felsefi analizi yoluyla eski Türklerin bilişsel, manevi ve kültürel dünyasını tanımlamayı amaçlamaktadır. Kitap iki bölümden oluşuyor: “Eski Türki yazılı anıtlar - Türk medeniyetinin kaynağı” ve “Anıtların dilinde dini ve mitolojik dünya görüşü ve insan doğası.” İlk bölüm Orhun, Yenisey, Talas Anıtları'nın dilinin çalışılmasına ve eski yazılı mirasın linguo-felsefi

çalışmasının teorik ve metodolojik temeline odaklanmaktadır. İkinci bölüm, VI-IX. yüzyıl Türk yazılı mirasının dilinde ilahiyat fikrini, insanın doğasını, eski Türklerin bilgisinde “yduk”, “yer-sub” kavramının dilbilimsel ifadesini, Umay ve Kut miflerinin dil-felsefi içeriğini sunmaktadır.

18. Sapaşev O.S. Köne Türki Tili: Söylem Müşeleri. (Eski Türk dili: Cümle üyeleri. - Öskemen, “Media Alliance” 2003.

Kitabın ilk bölümü, VI-IX. yüzyıllara ait eski Türkçe yazılı anıtların dilindeki cümle mensuplarını araştırma tarihine odaklanıyor ve bu dönem açısından, yani senkron yöntem temelinde inceleniyor. Ayrıca kelime gruplarının sözlük bilimsel ve morfolojik yapısı ayrıntılı olarak incelenir. Çalışmanın ikinci ve üçüncü bölümleri, eski Türkçedeki nesnel ve nesnesiz cümleler, tek üyeli cümleler ve cümlenin üyeleri arasındaki bağlantı türlerine ve yerine odaklanmaktadır.

19. Omarov B. Köne Türki Cazularının Zerttelu Cayı. // Köne Türki Cazularının Zerttelui: Bügünü men Bolaşığı. (Eski Türk yazıtlarının incelenmesi // Eski Türk yazıtlarının incelenmesi: bugün ve yarın. - Astana, 2004.

Çalışma, dil bilim doktrini açısından Kazakistan'da eski Türk yazılı eserlerinin çalışma tarihine kısa bir genel bakış sunmaktadır. Bu doğrultuda yayımlanan başlıca eserler tartışılıyor.

20. Kudasov S.C. Armiyan Cazulı Kıpşak Eskertkişi “Dana Hikar Sözüünün” Dili. (Ermenice yazılmış Kıpçak anıtı “Bilge Hikar Sözüünün” dili) - Almatı, Gılım, 1990.

Eserde Orta Çağ'da (XVI-XVII yüzyıllar) Ermenice yazılmış Kıpçak anıtı “Bilge Hikar Sözüünün” dili üzerinde ilk kez çalışılarak Kazakçaya çevrilir. Kitap, anıtın dilinin fonetik, morfolojisi ve kelime dağarcığının ayrıntılı bir analizini sunar ve kitabın son kısmında Kıpçakça-Kazakça sözlük verilir.

21. Yensegenuly T. “İrk Bitig” – “Aldındı Bolcap Bal Aşatın Kitap” Türki Runa Cazuımen Kagazga Tüsürülgen Filosofiyalık Ölender Cinagı. (“İrk Bitig”, “Geleceği önceden bildiren fal kitabı” Eski Türkçeyle kâğıda yazılan felsefi şiirlerin bir derlemesidir) - Almatı: Toganay T, 2012. - 159 s.

Kazak dilinde ilk kez, eski Türk runik yazısıyla yazılmış “İrk Bitig” şiir kitabı özel olarak incelenmiş, derinlemesine analiz edilmiş ve edebi eleştiri açısından bilimsel olarak sağlam sonuçlar çıkarılmıştır. “İrk Bitig”- “Geleceği önceden bildiren fal kitabı” adlı eserin ilk bölümü, Turfan'daki eski Türklerden kalma manevi mirasın değerine ve sırlarına odaklanıyor. İkinci bölümde, eserin teorisi, özü, anlamı, türü anlatılıyor. Üçüncü bölümde,

“İrk Bitig” şiir kitabındaki, Kazak halkının bilgelik mirası ile Çin’in Tao, Konfüçyüs öğretileri arasındaki ilişki analiz ediliyor. Eski Türklerden kalma “İrk Bitig” eserinin transkripsiyonu, Kazakça tercümesi ve kanıtlı evrakların kopyaları dördüncü bölümde yer almıştır.

22. Sylamhan E. Maytri Simit Nom Bitik Turalı Zertteuler [Matin]. (Maitra Simit Nom Yazıtı Üzerine Çalışmalar [Metin]) L. H. Gumilev’in adın. EMÜ. Araştırma Merkezi “Otyrar Kütüphanesi”. - Almatı: Orhon, 2014. - 159 s.

“Maitri (Maitrei) Simit Nom Bitik” - VIII-IX yüzyıllarda eski Türk alfabesiyle (Uygur yazısı) yazılmış bir eserdir. 1959’da Çin Halk Cumhuriyeti ŞUAR’da keşfedilen Kumyl versiyonu, hâlâ Kazakistan bilimine yabancı bir çalışmadır. Çalışmada, eski Türk yazısının kökeni ve kullanımı, Budist vaazları koleksiyonuna ait Kumyl versiyonunun keşfi ve çalışması, yayımlanması, dil özellikleri ve modern Kazak diline yakınlığı, sanatsal üslubu anlatılmıştır. İkinci kısım, yazının giriş bölümünün Kazakçaya satır satır çevirisini, bilimsel referansları, üçüncü kısım ise bir sözlük içermektedir.

Makaleler

1. Tursynova M.A., Cuyntaeva Z.N. Köne Eskertkişterdegi Septik Calgaularının Kazirgi Türk Tilderindegi Sipatı. (Eski anıtlarda bulunan eklerin modern Türk dillerindeki özellikleri). Vestnik, Karaganda Üniversitesi “Filoloji” Serisi. № 2 (74) / 2014.

Makale, modern Türk dillerindeki eklerin doğasına ilişkin tarihsel ve karşılaştırmalı bir analiz sunmaktadır. Türk dillerindeki eklerin özellikleri örneklerle ele alınmış ve kanıtlanmıştır. Bu ekin Kıpçak, Oğuz, Karluk, Bulgar, Uygur, Oğuz gruplarının dillerinde fonetik varyantları, gelişimi ve oluşumu, eklerin doğasını göstermek için araştırmacıların çalışmalarında ele alınmıştır. Türk dillerindeki eklerin özelliklerini, farklılıklarını ve ortak yönlerini gösterme sürecinde, eski yazılı anıtların materyalleri ile bağlantılı olarak analizler yapılır, Türk dillerinin tarihî grameri hakkında bilgi verilir.

2. Bekcan O.D. Cay Söylemnin Teoriyalık Maseleleri cane Kültegin Eskertkişindegi Üyısımdık, Tiptik Sipattalrı. (Basit cümlelerin teorik sorunları ve Kültegin anıtlarının tipik tanımı). - KazNU Bülteni. Doğu Çalışmaları Serisi. №2 (51). 2010 Almatı, 1999.

Makalede bilim adamı, araştırma sonucunda keşfedilen sembollerin yazdığı kelimelerin daha önce hiç okunmadığını veya iyi okunmadığını, ilk araştırmacılar tarafından okunan kelimelerin transkripsiyonunun da düzeltilmesi gerektiğini yazıyor. Bu tür nedenlerle yapılan hataların düzeltilmesi nedeniyle metnin anlamının önemli ölçüde değiştiğini söylüyor.

Makale, bu kelimelerin okunduğu karmaşık grafikleri, ayrıntılı okumalarını ve açıklamalarını sunmaktadır.

3. Bekcan O.D. Kültegin Eskertkişindeki Kürdeli Grafemalardan Okuldu Arkılı Anıktalğan Tın Tildik cane Tarihi Malimetter. (Kültegin anıtındaki karmaşık grafikler okunarak ortaya çıkan yeni dil bilimsel ve tarihsel bilgiler). Türkoloji Dergisi. № 6 (80), 2016 Kasım-Aralık. 33-41s.

Makale, Kültegin Yazıtı'nda karmaşık grafikler aracılığıyla yazılan yeni bilgileri ele alıyor. Orhun Yazıtları üzerine basit grafiklerle yazılan metinlerin V. Thomsen, V.V. Radlov, P.M. Melioransky, S.E. Malov gibi Türkologların okumaları ile dünyaya tanıtıldığı bilinmektedir. Yazar, bu kayıtlarda bilinmeyen karmaşık bir grafem kullanılarak yazılan bilgilerin henüz yabancı Türkologlara ulaşmadığını yazıyor.

4. Cumagül S.B. Köne Türk Adebî Müralarının Kazak Tiline Audarılı (XX gasırdın 80-cıldarında Enbekter Negizinde). (Eski Türk edebî mirasının Kazak diline çevirisi (XX yüzyılın 80'li yıllarının eserleri temelinde)) // "Yerli Türkoloji: sorunlar, araştırmalar ve sonuçlar" adlı Uluslararası bilimsel-pratik konferans materyalleri. - Almatı, 2007.

Makale, 1980'lerde Kazak dilinde yayımlanan eski Türk edebî mirasının Kazakça çevirilerini analiz ediyor.

5. Kasym B. K. Kürdeli Atalımdardın Türkitanudadı Zerttelui. (Türkolojide karmaşık terimlerin incelenmesi). Pavlodar Eyalet Üniversitesi Bülteni, Filoloji Dizisi, 2010. № 3, s.53-64

Makale, Türk dillerindeki karmaşık cümleleri analiz ediyor. Sovyet Türkologlarının Türk dillerindeki karmaşık cümleleri yeterince ayırt edemediklerini ve inceleyemediklerini yazıyor.

6. Eskeyeva M. Türki Etonimlerinin Könetürkülük Kabatı. (Eski Türk etnonimleri tabakası). Onomastik Bülteni Dergisi. № 2 (32) 2016.

Makale, Orhun-Yenisey ve Talas anıtları dilinin, modern Türk dillerindeki onomastik sistemin tarihsel gelişimini, dış morfolojik yapısını, bilgi tabanının iç içeriği altındaki analizini belirlemede rehberlik eden en eski yazılı kaynak olduğunu söylüyor. Derinlemesine çalışma gerektiren Türk dillerinin tarihsel onomastiklerinin en acil konularından biri - eski Türk tabakasının modern Türk onomastik sistemine katılım derecesi, iç ve dış yapısal modellerde benzerlikler ve farklılıklar seviyesi, kök morfemlerinin gelişimi ve ek morfemler. VI-IX. yüzyıl Türk dilinde yapısal ve insan merkezli araştırma paradigmasında kullanılan onimlerin dikkate alınması, sadece Türk dillerinin gelişim modellerinin belirlenmesine yardımcı olmakla kalmaz, aynı zamanda

ontolojik, gösterge bilimsel belirteçlerin korunma derecesinin belirlenmesine de izin vereceğini savunuyor.

7. Tursynova M.A. Köne Türki Tilindegi San Esim Cürnaktarının Kazirgi Türki Tilderindegi Sipatı. (Modern Türk dillerinde Eski Türk dilindeki sayısal eklerin özellikleri). Cilt 137 № 3 (2012): Filolojik serisi, KazNU Bülteni.

Makale, modern Türk dillerindeki sayısal isimlerin özelliklerini anlamsal ve morfolojik ilkeler temelinde ele almaktadır. Analiz konusu olarak eski Türk anıtlarının yanı sıra Kıpçak, Karluk, Bulgar, Oğuz, Uygur-Oğuz, Kırgız-Kıpçak dillerindeki sayıların kullanım türleri modern Türk dillerine örnek olarak alınmıştır.

8. Amanolov A.S. Kazakistan'da bulunan Çin aynası ile Sasani tabağındaki runik Türk yazıları. Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten, Ankara. 1995, Ocak. s. 115-119. (Türk dilinde)

Makalede ilim adamı bugüne kadar Kazakistan'da otuz civarında runik yazıt bulunduğunu yazıyor. Ancak bunların bir kısmının henüz okunmadığından bahsediyor. Bu bildirisinde kurganlarda bulunan iki metal eşyadaki eski Türk runik yazılarının resimlerini ve okunuşunu sunuyor.

Kazakistan'da geçen yüzyılın ikinci yarısında başlatılan eski Türk yazılı anıtları, ve genel olarak Türkoloji bilimini araştırma işi, Kazakistan bağımsızlığını ilan ettikten sonraki yıllarda daha güçlenerek hızla ilerledi. 2001 yılında Kazakistan Cumhuriyeti'nin Japonya'ya özel sipariş vererek Orhun Anıtları'nın kopyasını yaptırması ve Kazakistan'ın başkenti Nursultan (Astana) şehrindeki L.N. Gumilev adındaki Avrasya Üniversitesine getirip yerleştirilmesi gelecek için manevi bir yatırım oldu. "Orhun Anıtları'nın Tam Atlası'nın" (M. Joldasbekov, K. Sartkocauly) yayımlanması, bu alanda yeni bir araştırma kanalı başlatan kültürel ve bilimsel yaşamımızda büyük bir yenilikti. Ayrıca, Orhun-Yenisey Yazıtları'nın filolojik ve dil bilimsel yönlerini değerlendiren A.S. Amanolov'un "Eski Türk Yazısının Tarihi ve Teorisi". M. Joldasbekov'un "Orhun Anıtları". O. Süleymenov'un "Asya"sı, "Tarih Öncesi Türkler: Eski Türk Dili ve Yazısının Ortaya Çıkışı", K. Sartkocauly'nin "Eski Türk Yazısının Başlangıcı" vs. eserleri çok değerlidir. E. Esenkulov "Eski Türkçe Yazılı Anıtlardaki Ekler", N. Kelimbetov "Eski Edebiyat" ve bunlara benzer birçok ilmi çalışmalar Orhun Yazıtları'nın Kazak folkloru ile ilişkisi hakkında önemli fikirler içermektedir. Türk Akademisinin Kazak toprağında kurularak, işini yürütmesi de Kazak Türkolojisinin gelişmesine büyük katkı sağlıyor. Ancak, üçüncü Türk Kağanlığı'nın dili olarak bilinen Eski Uygur yazılı eserlerinin Kazakistan'da yeterince bilinmemesi, üzerinde çalışılmaması, bu eserleri inceleyecek, kazak halkına tanıttacak uzmanların yetişmemesi Kazak Türkolojisinin büyük kaybıdır. Eski Uygur yazısıyla

yazılan eski Türkçe çeviri eserlerin çok olduğu iyi bilinmektedir. Ne yazık ki, Kazak biliminde bu miras bilimsel olarak incelenmemiş ve tercüme edilmemiştir. Ancak bilim adamı E. Sylamhan'ın "Maitra simit nom yazıtının araştırılması" dışında bilimsel bir araştırma bulamadık.

Kazakistan'da eski Türklerin eski yazılı anıtlarının incelenmesi bugün devam ediyor. Geleceğe büyük bir umutla bakıyoruz.

Kaynaklar

1. <https://adebiportal.kz/kz/news/view/3203> 01.03.2018
2. <https://e-history.kz/kz/news/show/2088/> 27.08.2019